

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ
ВІДНОСИН ІМ. Б. Д. ГАВРИЛИШИНА

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА

на тему: «ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ УКРАЇНИ»

Студента 4 курсу групи Т-41
напряму підготовки бакалавр
спеціальності "Туризм"

Максим'юк Р.М.

Керівник: к. е. н, доцент кафедри
міжнародного бізнесу і туризму

Гугул О.Я.

Національна шкала

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

ВСТУП

I. ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ: СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ.....	5
1.1.Поняття туристичного потенціалу та аналіз його сучасного стану.....	5
1.2. Аналіз історико-культурних ресурсів України	17
1.3. Аналіз природно-рекреаційних ресурсів України	20
II. ХАРАКТЕРИСТИКА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ.....	26
2.1. Оцінка історико-культурних ресурсів України.....	26
2.2.Пам'ятки історії та культури України.....	32
2.3.Характеристика релігійних центрів України	38
III. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ.....	43
3.1. Характеристика законодавчо-правових засад використання історико-культурних ресурсів України.....	43
3.2.Перспективи використання історико-культурних ресурсів України.....	50
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59

Актуальність теми

Туристичний потенціал, матеріальні та духовні пам'ятки народу дуже важливі для формування світогляду народу, для задоволення матеріальних, в тому числі туристичних, потреб. У розвинених країнах світу цей туристичний ресурс активно використовують для отримання прибутку.

Туристичні ресурси відіграють важливу роль у формуванні туристичного попиту та створенні привабливого туристичного іміджу регіону чи держави. Групування цих ресурсів лежить в основі багатьох наукових класифікацій рекреаційних чи туристичних ресурсів. Зокрема, відомі класифікації А. Я. Бовсуновської, П. О. Масляка, О. О. Бейдика, С. П. Кузика[15,с.22]. Історико-культурні ресурси характеризуються високою популярністю серед туристів, задовольняють їх попит у пізнанні навколишнього світу, сприяють змістовному проведенню вільного часу. Найбільшою особливістю цих ресурсів є те, що вони мають повсюдний характер розташування, адже кожна місцевість вирізняється своєю історією, традиціями, їх потенціал можна вважати необмеженим. Однак варто мати на увазі, що будь-які ресурси території вимагають вмілого, творчого і наукового підходів до їх використання для цілей туризму і розробки сучасних туристичних маршрутів.

У нашій державі історико-культурні об'єкти практично не оцінені як туристичні ресурси, більшість визначних пам'яток не включена у туристичні маршрути, що приводить до їх використання в обмежених масштабах. Все це відчутно впливає на вітчизняний туристичний бізнес, який, за прикладом зарубіжних країн, при належній рекламі може давати значний економічний і соціальний ефект.

Незважаючи на те, що цьому питанню приділялась велика увага в літературі, та і в туристичній практиці, воно і досі лишається недостатньо розробленим і обґрунтованим.

Метою роботи було проаналізувати туристичний потенціал України.

Конкретизуючи дану мету, ми можемо вирішити наступні завдання:

Визначити сутність поняття «туристичні ресурси»;

Розкрити підходи до цього поняття в доступних літературних джерелах;

Про класифікувати туристичні ресурси;

Охарактеризувати історико-культурний потенціал України.

Об'єктом дослідження були туристичні ресурси України.

Предметом – історико-культурний потенціал України.

В основу роботи була покладена гіпотеза про те, що якщо будуть виділені особливості історико-культурного потенціалу країни, це дасть можливість цілеспрямовано розвивати туристичну діяльність в Україні використовуючи найбільш привабливі туристичні ресурси.

Туризм є однією з найбільш динамічних та перспективних галузей світової економіки. Розвиток туристичного бізнесу дозволив багатьом країнам з менш привабливими, ніж в Україні, природними та культурно-історичними передумовами підвищити рівень соціально-економічного розвитку. Наявні туристичні ресурси сприяють входженню України на світовий туристичний ринок. Але навіть значний туристичний потенціал ще не дає гарантії успішного розвитку туристичної індустрії. Для підвищення ефективності роботи туристичної сфери економіки необхідно управляти цим процесом як на загальнонаціональному рівні, так і в регіонах. В Україні розроблено чимало програм розвитку туризму. Проте на практиці незначний поступ відчутний лише серед малих підприємств, які займаються зеленим туризмом. Щоб повною мірою використовувати багатий туристичний потенціал України, слід на державному рівні запровадити дієвий механізм реалізації комплексної програми розвитку туризму задля підвищення туристичної привабливості регіону. З цією метою слід удосконалити систему управління туристичною галуззю на державному рівні.

I. ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ: СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ.

1.1. Поняття туристичного потенціалу та аналіз його сучасного стану

Туристичні ресурси - сукупність природних і соціально-культурних комплексів та їх елементів, що сприяють задоволенню фізіологічних та соціальних потреб людини, відновленню її працездатності і які при сучасній та перспективній структурі рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях, використовуються для прямого й опосередкованого споживання та виробництва туристичного продукту.

У структурі туристичних ресурсів виділяють кілька складових: природну, соціально-культурну або суспільну, технологічну і подієву, які, у свою чергу, розділяються на ряд компонентів, що мають свою будову. Природні та суспільні ресурси формують групу "матеріальні туристичні ресурси", події і більшість технологічних (інформаційні, рекламні та інноваційні) об'єднуються у групу "нематеріальні туристичні ресурси".

Природні, суспільні і події туристичні ресурси - основа виникнення окремих видів туризму. Наприклад, природні ресурси стали підґрунтям для розвитку лікувально-оздоровчого, екологічного, спортивного, екстремального і багатьох інших видів туризму та відпочинку: події - для фестивального, ділового, фан-туризму та ін., суспільні - для релігійного, археологічного, пізнавального туризму тощо. Технологічні ресурси мають дещо інше призначення. Вони сприяють інтенсифікації туристичних процесів, формують механізми реалізації туристичного продукту, створюють передумови для трансформації природних і суспільно-історичних комплексів у ранг ресурсів. У більшості випадків спостерігається комплексний вплив ресурсів різного генезису на туристичний процес.

При залученні природних, суспільних і подійних ресурсів до використання у туристично-рекреаційній діяльності спрацьовує закон

"найвищого гатунку" або "абсолютних переваг", при якому перехід природних і суспільно-історичних комплексів, явищ та подій у розряд рекреаційно-туристичних ресурсів відбувається за такою схемою:

- природні, суспільно-історичні комплекси та події існують як природні й антропогенні утворення, прояви суспільного життя, які, через відсутність попиту, не мають характеру туристичних ресурсів (наприклад: природний пляж як геоморфологічний елемент морського берега, монастир як елемент сакральної системи, спортивні змагання як складова фізичної культури);

- виникнення рекреаційно-туристичного попиту вимагає вивчення можливостей використання й оцінки природних, суспільно-історичних комплексів та подій (у нашому прикладі природний пляж оцінюється з точки зору якості пляжно-купального відпочинку, монастир - як загальнокультурна і духовна цінність, спортивне змагання - з позиції якості видовища та його привабливості);

- у силу дії суспільних потреб і вкладання капіталу, до використання в рекреаційно-туристичній діяльності залучаються найвищі за гатунком (абсолютно переважаючи) природні, суспільно-історичні комплекси та події, які стають ресурсами (пляж перетворюється на природний об'єкт, який задовольняє потребу в активному відпочинку, прийомі сонячних ванн на морському узбережжі, монастир стає місцем паломництва й екскурсійного відвідування, спортивне змагання - місцем реалізації окремих соціальних потреб; при цьому, насамперед, залучаються об'єкти та явища із найкращим співвідношення якості, видовищності, близькості до споживача і транспортної доступності);

- збільшення обсягів рекреаційно-туристичного попиту призводить до переходу гірших за якістю та властивостями подій, природних і соціально-культурних комплексів у клас ресурсів; покращується якість природних і створюються штучні пляжі, підводяться дороги і реставруються занедбані

монастирі, організуються екскурсійні тури до важкодоступних святинь, організується більша кількість спортивних змагань меншого масштабу.

Найбільш важливими кількісними та якісними характеристиками туристичних ресурсів є:

- обсяг запасів (дебіт джерел мінеральних вод, екскурсійний потенціал туристичних центрів і маршрутів), необхідний для визначення потенційної ємності туристичних комплексів, рівня освоєння, оптимізації техногенного й антропогенного навантаження;

- площа поширення (розміри водоносних горизонтів, пляжів, лісів, площа територій зі стійким сніговим покривом), яка дозволяє визначити потенційні рекреаційні угіддя, встановити межі санітарної охорони;

- період можливої експлуатації (тривалість сприятливого погодно-кліматичного періоду, купального чи лижного сезону), який визначає сезонність рекреаційних процесів і ритмічність туристичних потоків;

- територіальна зосередженість у місцях виникнення чи поширення, яка обумовлює тяжіння туристичної інфраструктури і туристичних потоків до місць їх концентрації;

- порівняно низька капіталомісткість і невисока вартість експлуатаційних затрат, що дозволяє досить швидко створювати інфраструктуру й отримувати соціальний та економічний ефект, а також самостійно використовувати окремі види ресурсів;

- багаторазовість використання при дотриманні норм раціонального природокористування і проведення заходів із рекультивациі та благоустрою;

- універсальність, яка дозволяє використовувати один і той же ресурс для організації різних видів рекреаційно-туристичної діяльності;

- масовість, унікальність, інформативність і доступність, від яких залежить потужність туристичних потоків і можливість створення інфраструктури;

- соціальність - незалежно від походження і використання, туристичні ресурси

характеризуються "цільовим призначенням" - покращання соціальних параметрів у суспільстві.

У географії рекреації і туризму склалися кілька основних підходів до оцінювання туристичних ресурсів:

- психолого-естетична оцінка, коли аналізується характер емоційної дії природного чи культурного середовища на туристів, оцінюється атрактивність (привабливість) природних і культурно-історичних об'єктів і можливість прояву "синдрому Стендаля";

- технологічна оцінка, яка дозволяє визначати придатність ресурсів для організації певних видів туризму на даному етапі розвитку продуктивних сил, оцінити можливість формування туристичних комплексів і визначити обсяг потенційних затрат;

- рентна або грошова оцінка, яка дозволяє визначати економічну ефективність використання природних ресурсів у туризмі у межах певних територій, регіонів, країн і порівнювати її з іншими формами господарського використання;

- медико-біологічна або фізіологічна оцінка, при якій з'ясовується ступінь комфортності природного середовища для організації певних видів рекреаційно-туристичної діяльності й оцінюється ймовірність проявів метеотропних реакцій організму людини і розвитку метеопатії;

- кадастрова оцінка, яка проводиться офіційними установами і містить систематизовані зведені відомості про території, призначені для організації туристичної діяльності, відпочинку і відновлення здоров'я людини. Кадастрова інформація доповнюється й іншими характеристиками, такими як оцінка ступенів складності маршрутів та їх доступністю для різних груп туристів, віддаленістю від головних промислових, транспортних, культурних центрів тощо;

- бальна оцінка, яка застосовується у тих випадках, коли будь-яке явище чи ресурс не піддається точному виміру, але є потреба хоча б у

приблизному його оцінюванні, а також тоді, коли немає потреби в точному вимірі явища.

Туристичні ресурси - категорія історична, змінна в часі, оскільки переінакшення структури й обсягу рекреаційних потреб суспільства призводить до залучення в рекреаційну і туристичну діяльність нових елементів природного і соціально-антропогенного характеру.

Проблемні вивчення туристичних ресурсів присвячені праці багатьох вчених-географів, економістів, маркетингологів. В Україні найбільш глибоко даною проблематикою займається доктор географічних наук, професор кафедри країнознавства і туризму географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка О.О. Бейдик. Його перу належать ґрунтовні наукові роботи, у тому числі монографія "Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування"[4]. Помітний внесок у розробку ресурсної тематики у туризмі належить доктору географічних наук, професору О.О. Любіцевій[17]. Аналізу та характеристиці туристичних ресурсів світу, країн, України та її окремих регіонів присвячені праці М.П. Мальської, В.І. Стафійчука, О.Ю. Малиновської, В.Ф. Сірик, М.П. Крачила, Н.В. Фоменко, Н.О. Кравченко, В.І. Новикової, І.М. Філоненко і багатьох інших вчених із різних вузів і науково-дослідних установ.

Серед зарубіжних туризмознавців ресурсно-туристичною тематикою займалися і продовжують займатися Д. Надсон, К. Холл, Л. Мітчел (США), В.О. Квартальнов, В.Ю. Воскресенський, П.Г. Царфіс, Д.В. Ніколаєнко (Росія), А. Ковальчик, М. Козак (Польща) та велика кількість представників наукових шкіл із різних країн світу.

У наукових працях автори детально характеризують зміст поняття «туристичні ресурси» за ознаками споживчої вартості, взаємодії, туристичного продукту, туристичного потенціалу, комплексності, рекреаційності, людського втручання.

Багатогранність поняття «туристичні ресурси» визначається підходами з яких його можна розглядати, а саме: еколого-економічного, функціонального та територіального. Зокрема, еколого-економічний підхід лежить в основі праць Квартальова В.А., Мироненко М.С., Твердохлебова І.Т., Олійника Я.Б., Кузика С, Школи І. М., О.О. Любіцевої та інших. Так, еколого-економічний підхід ґрунтується на оцінці споживчої вартості туристичних благ і ресурсів.

Наявність туристичних ресурсів розглядається багатьма авторами (наприклад, В.А. Квартальов, М.С. Мироненко, І. Т. Твердохлебов) як чинник виробництва турпродукту яка, залежно від характеру ресурсу, має певну споживчу вартість. Під туристичними ресурсами Я.Б. Олійник та А.В. Степаненко розуміють сукупність природних та штучно створених людиною об'єктів, що мають комфортні властивості.

Поняття «туристичний потенціал», С. Кузик трактує як об'єкти та явища природного й антропогенного походження, які використовують або можуть бути використані для туристичної діяльності. Автор вважає, що особливість туристичних ресурсів полягає в тому, що вони мають властивість відновлювати фізичні і духовні сили людини, розвивати їх, вони також придатні для надання найрізноманітніших послуг, потреби в яких виникають під час мандрівки туристів [15,с.8].

У своїй монографії І.М. Школа трактує поняття «туристичний потенціал» як сукупність природних та штучно створених людиною об'єктів, придатних для виробництва туристичного продукту. О.О. Любіцева зауважує, що деякі визначення поняття «туристичні ресурси» достатньо широкі, а номенклатура туристичних ресурсів практично безмежна. Науковець зазначає, що туристичні ресурси (франц. resource - допоміжні засоби) - це об'єкти природи, історії, культури, поточні події, явища, які можуть бути використані у процесі створення та реалізації туристичного продукту, будучи мотиваційною підставою для його вибору, наприклад за видом, сезоном та іншими ознаками[17,с.23].

З позицій функціонального підходу сутність поняття «туристичний потенціал» розглянуто у працях Смаля І.В.; Дефера П.; М. Мальської, Н. Антонюк, Н. Ганич; І. Зоріна, В. Квартальнова. Так, І.В. Сміль розглядає туристичні ресурси як сукупність природних і соціально-культурних комплексів та їх елементів, що сприяють задоволенню фізіологічних та соціальних потреб людини, відновленню її працездатності і які при сучасній та перспективній структурі рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях, використовуються для прямого й опосередкованого споживання та виробництва туристичного продукту. Вчений вважає, що функціонування індустрії туризму можливе лише у взаємодії з усіма функціонально-компонентними та функціонально-територіальними елементами економіко-географічного комплексу, структурною одиницею якого вона є [21,с.44].

Французький економіст П. Дефер розглядає туристичні ресурси як сукупність природних і створених людиною ресурсів та всі види людської діяльності, які викликають інтерес туристів незалежно від навколишньої ситуації.

Інша група українських авторів - М. Мальська, Н. Антонюк і Н. Ганич пропонують таке визначення: "Туристичні ресурси - специфічні властивості природного середовища, а також їх поєднання, прояви людської діяльності, природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, які є предметами зацікавлення туристів, стимулюють їх до подорожі, здатні задовольнити їхні потреби у відновленні та розвитку фізичних, емоційних та інтелектуальних сил. Ресурсом є не лише пейзаж чи історична пам'ятка, а й тиша, чисте повітря, гостинність жителів, доступність розваг тощо". Автори вважають, що основою використання туристичних ресурсів і туристичних об'єктів для цілей туризму є туристський інтерес і враження .

У «Туристичному термінологічному словнику» І. Зоріна і В. Квартальнова наведене таке трактування туристичних ресурсів: «Ресурси туристичні - природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, з об'єктами

туристичного показу включно, а також інші об'єкти, здатні задовольняти духовні потреби туристів, сприяти відновленню та розвитку їх фізичних сил».

Дещо по-іншому запропонували визначення терміна група російських авторів В. І. Криворучко, Л. В. Криворучко, А. В. Островерхов, І. П. Лебедева: "Туристичні ресурси - це природні, історичні, соціально-культурні й інші об'єкти, що стимулюють туристів до подорожі, здатні задовольняти потреби у відновленні та розвитку фізичних, емоційних та інтелектуальних сил людини".

Територіальний підхід полягає у визначенні й територіальній локалізації туристичних ресурсів та умов. Даний підхід прослідковуємо у працях Труасі М.; Чабба М. та Чабба Х. Н.В.Фоменко; М. Борушака. Так, польський економіст М. Труасі розглядає туристичні ресурси як сукупність природних, створених працею людини та "додаткових" ресурсів для послуг, які охоплюють інфраструктуру району і всі підприємства з прийому та обслуговування туристів. М. Чабб і Х.Р. Чабб виділяють розвинені і неопрацьовані ресурси туристичних потреб. Розвинені ресурси включають шосе, засоби обслуговування, каналізацію, будинки, і так далі, які полегшують використання даної області. І навпаки, неопрацьовані ресурси можуть бути знайдені, і в міському й глухому навколишньому середовищі, але ступінь, до якого вони визнані, також - індивідуальний і часто залежить від ситуації.

Н.В. Фоменко вважає, що туристичні ресурси - це сукупність унікальних явищ природи та історико-культурних і сучасних об'єктів. Автор вважає, що привабливі ландшафти, чисте повітря, незабруднена вода у водоймах, просторі пляжі, різноманіття лісових насаджень - все це належить до туристичних ресурсів, які роблять даний район привабливим для туристів[22,с.43]. М. Борушак при дослідженні організації розвитку туризму в регіоні, до туристичних ресурсів відносить території і акваторії, маршрути і парки, ландшафти і природно-кліматичні зони.

Узагальнюючи існуючі тлумачення змісту поняття «туристичні ресурси», які досліджувались різними вченими щодо різних ознак, зважаючи на відсутність єдиної позиції щодо його розуміння, проаналізувавши існуючі трактування даного поняття можна звести у таблицю.

Запропоновані поняття переважно близькі за формою і змістом. Однак такі трактування поняття "туристичні ресурси", достатньо широкі, а номенклатура туристичних ресурсів практично безмежна.

Розглянувши три основних підходи до тлумачення змісту даного поняття, враховуючи специфіку туристичної сфери, приходимо до висновків, які дозволять нам, виділивши визначальні характеристики, запропонувати власне визначення поняття «туристичні ресурси».

По-перше, як правило, туристичні ресурси визначають формування туристичної діяльності в регіоні. Динамічний розвиток туризму потребує як природних та антропогенних, так і інфраструктурних ресурсів, тобто навіть за доволі привабливих властивостей суто туристичних ресурсів (унікальних природних чи історико-культурних об'єктів), без наявності комунікацій, засобів зв'язку, транспортної доступності тощо туристична діяльність для широкого кола споживачів турпродукту неможлива.

По-друге, для визначення поняття «туристичні ресурси» необхідним є наукове обґрунтування саме просторового поєднання як власне туристичних так і допоміжних та додаткових ресурсів, оскільки особливістю туризму є те, що дана сфера пов'язана не стільки з виробництвом продукції, скільки з переміщенням людей (для задоволення духовних потреб туристів, сприяння відновленню та розвитку їх фізичних сил).

По-третє, саме наявність та територіальна локалізація суто туристичних ресурсів, перш за все природних та культурно-історичних, дозволяють охарактеризувати їх як реалізуючі, локалізуючі чинники, територіальна диференціація яких визначає спеціалізацію діяльності і туризму. Тобто, природні властивості певної території, які визначаються її географічним положенням і фізико-географічними характеристиками і є, за сутністю,

природними благами (кліматичні, ландшафтні тощо), що як об'єктивні чинники мотиваційної привабливості, створюють передумови розвитку туристичної діяльності; культурне надбання - об'єкти матеріальної і духовної культури, що історично зафіксовані на даній території.

Враховуючи комплексне поєднання підходів (еколого-економічного, функціонального, територіального) та визначальних характеристик туристичних ресурсів, наводимо власне визначення поняття «туристичні ресурси», як реальні або віртуальні об'єкти, явища, події природного чи антропогенного походження або їх поєднання, а також допоміжні та додаткові ресурси, які використовуються або можуть бути використані для туристичної діяльності з врахуванням специфіки регіону.

Важливим етапом дослідження є розгляд підходів до типології туристичних ресурсів, що дозволить виявити основні визначальні характеристики. У науковій літературі пропонується декілька підходів до класифікації туристичних ресурсів.

Н.В. Фоменко поділяє туристичні ресурси на три групи:

- рекреаційні (природні) ресурси - унікальні явища природи, печери, водоспади, скелі, заповідники, гори, ріки, моря, лікувальні води, кліматичні та бальнеологічні можливості

- об'єкти, які представляють історичне та культурне минуле країни, - музеї, пам'ятники і пам'ятні місця, пов'язані з історичними подіями, життям і діяльністю видатних представників науки, техніки, культури, а також унікальні архітектурні та етнографічні об'єкти;

- об'єкти, які демонструють сучасні здобутки країни в промисловості, будівництві, сільському господарстві, науці і культурі, медицині та спорті[23,с.32].

І.М. Школа поділяє туристичні ресурси на: економічні, природні, кліматичні, культурно-історичні, трудові, фінансові, соціальні, виробничі. Автор стверджує, що значний вплив на формування туристичного ринку

регіону справляють базові складові туристичного продукту: капітал, технології, кадри та туристичні ресурси .

О. Бейдик у статті "Ресурси світового туризму: поняття, класифікація, картографування" передбачає спрощений розподіл ресурсів на дві групи - природні й культурно-історичні, а в монографії "Рекреаційно-туристичні ресурси України" (2014 р.) деталізує структуру рекреаційно-туристичних ресурсів, зазначаючи: " антропогенних, суспільно-історичних...". У свою чергу природні ресурси вчений розподіляє на природно-географічні й природно гіперблок рекреаційно-туристичних ресурсів складається з природних, природно-антропогенних [4,с.27]. Як бачимо, основним критерієм віднесення ресурсів до того чи іншого типу визначено природні та антропогенні показники, а показники допоміжних ресурсів (комунікаційних, трудових тощо) лишаються поза увагою.

В.А. Квартальов, М.С Мироненко, І.Т. Твердохлебов розрізняють туристичні блага, споживання яких не залежить від людської діяльності на певній території (наприклад, клімат чи наявність морських акваторій); туристичні блага, споживання яких залежить від екологічного стану території і природоохоронної діяльності (стан води, повітря, ґрунтів, рослинного покриву тощо); туристичні ресурси постійного моніторингу і відповідного вкладання капіталу і праці на відновлення ресурсів, їх атрактивних властивостей (наприклад, шляхом реставрації, реконструкції, розвитку відповідної інфраструктури); туристичні ресурси цільового призначення, створені за для поживлення туристичної діяльності на даній території.

С. Кузик найраціональніший поділ туристичних ресурсів вбачає у природних, історико-культурних та соціально-економічних передумов, що доповнюють туристичні ресурси інфраструктурними компонентами. Автор вважає, що в умовах глобалізації здійснюється цілеспрямована діяльність з розширення ресурсної бази туризму за рахунок штучно створених об'єктів, наприклад, аквапарків, розважальних центрів, де природні складові вдосконалюються штучно-сформованими елементами. Окрім цього, до

соціально-економічних передумов варто віднести матеріально-технічну базу самого туризму, трудові ресурси, які забезпечують функціонування галузі будівництва, транспорт, сферу послуг (торгівлю, громадське харчування тощо) [15,с.37].

Таким чином, зважаючи на вищезазначені типології, можна виділити наступні основні ознаки за якими автори відносять туристичні ресурси до тої чи іншої категорії:

1. Сукупність рекреаційних та антропогенних ресурсів (за Н. В. Фоменко);
2. Комплекс чинників розвитку туристичного регіону (за І. М. Школа);
3. Поєднання природних, антропогенних та суспільно-історичних показників (за О. Бейдиком);
4. Ознака втручання людської діяльності на туристичні ресурси (за В.А. Квартальовим, М.С. Мироненко, І.Т. Твердохлєбовим);
5. Поєднання природних, антропогенних та соціально-економічних передумов з інфраструктурними компонентами (за С. Кузиком).

На наш погляд, класифікаційною ознакою, згідно з якою доцільно було б вести дослідження, є диференціація їх відповідно до характеру впровадження у туристичний процес. Визначальними будуть ті ресурси, які є мотивом для здійснення подорожі (наприклад, Києво-Печерська лавра при релігійному туризмі, замки України при фестивальному туризмі), а другорядними - допоміжні та додаткові туристичні ресурси.

Отже, згідно з даною ознакою умовно одержуємо наступну типологію туристичних ресурсів:

1. власне, туристичні ресурси, які в свою чергу за ознакою наявності поділяються на реальні, втрачені та прогнозовані, а за походженням на естетичні, природні та антропогенні об'єкти, явища, умови і чинники;
2. допоміжні туристичні ресурси до яких належать економічні, трудові, інформаційні, інфраструктурні, комунально-побутові та ін.;

3. додаткові туристичні ресурси, такі як, наприклад екологічні, коопераційні та ін.

Таким чином, використання цієї типології дасть змогу оцінити рівень розвитку туристичних ресурсів в регіонах і здійснити територіальну організацію їх використання згідно з обраним пріоритетом, з'ясувати проблеми на кожному етапі їх використання, вивчення особливостей типізації туристичних ресурсів дасть змогу зрозуміти специфіку природокористування в галузі туризму.

1.2. Аналіз історико-культурних ресурсів України

Історико-культурні ресурси є важливою складовою туристсько-рекреаційного потенціалу. Пам'ятки історії і культури відіграють особливу роль в розвитку туристичної діяльності, являючи собою наочне свідчення таланту українського народу, його тисячолітньої історії. Крім того, історико-культурні ресурси являють собою важливе джерело поповнення державного та регіонального бюджетів.

За визначенням, історико-культурні рекреаційні ресурси – це пам'ятки культури, створені людиною, які мають суспільно-виховне значення, становлять пізнавальний інтерес і можуть бути використані для задоволення духовних потреб населення. Вони відзначаються великою різноманітністю і включають історико-архітектурні, археологічні та історичні пам'ятки, твори монументального мистецтва, етнографічні особливості території, традиційні промисли і ремесла (народні традиції, вірування, образотворче мистецтво тощо).

Пам'ятками історії і культури є споруди, пам'ятні місця і предмети, пов'язані з історичними подіями в житті народу та розвитком суспільства і держави, витвори матеріальної і духовної творчості, які мають історичну, наукову, художню або іншу культурну цінність. [10,с.15]

Серед всіх видів історико-культурних ресурсів, виділених О.О. Бейдиком, даної теми безпосередньо стосується історико-архітектурна спадщина, що є однією з видів суспільно-історичних рекреаційно-

туристських ресурсів. При визначенні видів історико-архітектурної спадщини, пам'яткоохоронна методика базується на історико-географічному, мистецькому, науковому критерії, а також враховує інші аспекти суспільно-історичної значущості об'єктів історико-культурної спадщини.

Для кожного з видів пам'яток той чи інший аспект суспільної цінності буде визначальним. Стосовно ж пам'яток містобудування та архітектури, кожна окрема пам'ятка в сукупності певною мірою становитиме і історичну, і наукову, і мистецьку цінність. Таким чином, пам'яткою архітектури є будь-який твір архітектурно-будівельної діяльності людини, який становить для суспільства історичну, наукову, мистецьку або іншу культурну цінність. Розуміння сутності пам'ятки архітектури, усвідомлення її суспільної значущості є важливою передумовою вирішення комплексних питань, пов'язаних з її охороною, реставрацією та використанням.

Історична цінність пам'яток архітектури полягає передусім в їх пізнавальній ролі як джерел історичної інформації. Пам'ятки архітектури своїми формами, «ритмами», образами здатні відбивати матеріальне й духовне життя суспільства певного історичного періоду: суспільний устрій, рівень розвитку економіки, світогляд, культуру, побут, традиції населення. Як результат колективної творчості іноді цілого покоління, пам'ятка архітектури вбирає в себе цілий пласт суспільного досвіду, інтегрує науку і культуру багатьох поколінь людей. Навіть кожен окремо взятий історико-архітектурний об'єкт є хранителем певного досвіду, певних культурно-історичних традицій нації. Ця функція значно підсилюється, якщо ми розглядаємо історико-архітектурні комплекси, історичні центри міст або останні в цілому.

Важливим показником, який визначає наукову значущість пам'ятки архітектури, є хронологічний: чим давніша пам'ятка, чим вищий відсоток автентичності, збереженості її матеріальної структури, тим вищий ступінь наукової, історичної, туристсько-пізнавальної цінності об'єкта. Суттєвим є урахування наукової значущості матеріальної структури пам'яток

архітектури зі складною історією будівництва – таких, які не раз перебудовувалися.

Важливим аспектом суспільної значущості пам'яток архітектури є естетична цінність, яка обумовлена художніми достоїнствами архітектурної форми, виразністю архітектурних деталей декоративних елементів. Таким чином, історична, наукова, естетична, художня цінність пам'ятки становлять суть її історико-культурного змісту. Крім перелічених чинників суспільно-історичної цінності історико-архітектурних об'єктів, на збереженні пам'яток і їх історико-культурному змісті позначається утилітарна значущість (можливість їх використання в сучасних умовах). Отже, історико-архітектурні об'єкти, архітектурна форма і матеріальна структура яких втілює в собі культурно-мистецькі досягнення певного історичного періоду або ж увібрали нашарування наступних етапів розвитку і є хранителями інформації, що становить історико-культурний, рекреаційно-пізнавальний інтерес, мають бути збережені як документи історії, твори архітектури і мистецтва, рекреаційно-туристські об'єкти.

Таким чином, пам'ятки архітектури та містобудування є характерні, традиційні або ексклюзивні, унікальні, громадські, культові, промислово-виробничі, військові споруди, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, архітектурні монументи та скульптурні пам'ятники (пам'ятники монументального мистецтва), які зберегли свою автентичність і становлять історичну, наукову, мистецьку та іншу історико-культурну цінність.

Ще одним видом історико-культурних ресурсів, виділення якого знайшло підтримку лише серед деяких науковців, на думку О.О. Бейдика, є подійні РТР.

Подійні рекреаційно-туристські ресурси – найсуттєвіші прояви соціального та природного руху, знакові події в історії певної території (держава, регіон, місто), у даному дослідженні – знакові прояви часу та території; складова диверсифікованого ресурсно-рекреаційного поля. Подійні РТР включають політичні, військові, культурні, економічні, екологічні події

«за модулем». Подійні РТР – специфічний вид інформаційних ресурсів, які можуть відображатися в меморіальному літописі відповідної території.

Історичні події – сфера дослідження історичної науки. А оскільки об'єктом і предметом історико-географічного, історичного (в ряді випадків і рекреаційно-географічного) пізнання є минуле (у даному дослідженні – події, що вже відбулись), яке неможливо спостерігати безпосередньо, інформація про нього міститься в історичних, історико-географічних, рекреаційно-географічних джерелах. До них належить уся сукупність речових, письмових, образотворчих, фонічних та інших пам'яток і матеріалів, в яких так чи інакше відбито минуле.

Події можуть підсилюватись матеріальними пам'ятками, а можуть зберігатись лише в нечисленних і забутих літературних джерелах, а то і взагалі лише в пам'яті населення та окремих свідків. [17,с.24]

Таким чином, історико-культурні ресурси – це і матеріальні, і духовні пам'ятки народу, які відіграють велику роль як у формуванні світогляду народу, так і для задоволення матеріальних, в т. ч. і туристичних потреб. [10,с.16]

1.3. Аналіз природно-рекреаційних ресурсів України

Природно-рекреаційні ресурси є основою розбудови спеціалізованих закладів короткочасного та тривалого розміщення людей з метою задоволення їхніх рекреаційних потреб: лікувально-оздоровчих, культурно-освітніх, спортивних. Звичайно їх розташовують за межами постійного проживання людей, на територіях, що характеризуються певним рекреаційним потенціалом.

Серед рекреаційних закладів розрізняють санаторії, будинки та бази відпочинку, пансіонати, загальнокурортні, інші лікувальні та культурно-спортивні центри, туристські готелі, бази, мотелі, кемпінги, будинки мисливців, рибалок, будинки творчості тощо. Разом з іншими підприємствами сфери обслуговування рекреаційні заклади утворюють курорти, зони відпочинку і туризму.

Найбільша територіальна концентрація рекреаційної діяльності є характерною для Криму, Карпатського регіону та приморських територій Одеської, Миколаївської, Донецької областей.

Природні рекреаційні ресурси — природні та природно-технічні геосистеми, об'єкти, явища природи, які мають комфортні властивості для рекреаційної діяльності та можуть бути використані для її організації впродовж певного часу. Напрямок рекреаційної діяльності визначається економічними і соціальними потребами суспільства, загальною культурою населення. Він пов'язаний з обсягом і характером відрізків вільного часу і потребує для реалізації особливих властивостей простору. Рекреаційна діяльність — невід'ємна частина сучасного способу життя. Залучаючи у сферу цієї діяльності природні об'єкти, культурні комплекси, технічні системи та інші складові рекреаційного потенціалу, людина знаходить або формує, а суспільство розвиває особливі територіальні рекреаційні системи.

Україна має різноманітні природні рекреаційні ресурси (кліматичні, біологічні, гідрологічні, ландшафтні, джерела мінеральних вод, лікувальні грязі тощо). Характеристика рекреаційних ресурсів містить дані про якість природних умов, площу або об'єм, на які ці якості поширюються, тривалість періоду, впродовж якого виявляють свою дію певні якості.

Загальна площа земель, придатних для рекреаційного використання, в Україні становить, млн га: всього 9,4 (15,6 відсотка території), в тому числі рівнинних рекреаційних ландшафтів — 7,1, гірських — 2,3 (у Карпатах — 1,9, в Криму — 0,4). Близько 7,8 млн га відносять до умовно придатних для рекреації земель (мають обмежене рекреаційне значення).

Рекреаційні ліси становлять близько 10 відсотків усіх лісів державного лісового фонду. Фітолікувальні ресурси обмежуються параметрами рекреаційного використання лісів, їхніми водоохоронно-захисними властивостями, цілющим впливом на організм людини і сприятливим санітарно-гігієнічним фоном для лікування, відпочинку, туризму.

Одним з найважливіших чинників лікувальної рекреації є наявність природних мінеральних вод. За існуючою класифікацією їх поділяють на вісім основних бальнеологічних груп: мінеральні води без специфічних компонентів та властивостей, вуглекислі, сірководневі, залістисті та миш'якові, йодобромні, радонові, боровмісні та слабкомінералізовані з високим вмістом органічних речовин. Практично в Україні виявлені та досліджені майже всі групи мінеральних вод.

Найбільша кількість джерел мінеральних вод зосереджена в західній частині України, зокрема в Закарпатській області. Багато джерел в Луганській, Дніпропетровській, Полтавській, Рівненській областях. Є вони також в Івано-Франківській, Харківській, Житомирській, Вінницькій, Хмельницькій, Київській, Черкаській, Донецькій та Запорізькій областях. Окремі джерела стали основою формування таких відомих курортів, як Хмільник, Трускавець, Східниця, Моршин, Немирів.

Досить значні в Україні запаси лікувальних грязей. Зосереджені вони головним чином у південних та північно-західних областях. На базі грязьових покладів функціонують найстаріші в Україні грязьові курорти — Бердянськ, Євпаторія, Куяльник, Саки, Хаджибейський тощо. У північно-західних областях поширені торфові грязі. їх використовують на курортах Миргород, Моршин, Немирів, Черче тощо.

До ландшафтних рекреаційних ресурсів належать гори, які створюють передумови для розвитку різних видів рекреаційної діяльності, від спортивних і оздоровчих до санаторно-лікувальних.

Гірсько-рекреаційні ресурси зосереджені переважно в Карпатах та Кримських горах. Карпати характеризуються вологим і теплим кліматом, вертикальною зональністю, значною лісистістю (40 відсотків), наявністю сприятливих перепадів висот для організації гірськолижних спусків, лижних полів. У гірських долинах зі сприятливим мікрокліматом функціонують такі кліматичні курорти, як Яремча, Ворохта, Космач та ін.

Кримські гори за екзотичністю не поступаються Карпатам. Вони так само привабливі для туристичних походів, альпінізму та інших активних видів відпочинку.

Пляжні ресурси зосереджені у приморських територіях Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької та Донецької областей, у Криму. Рекреаційна цінність морського узбережжя визначається поєднанням сприятливих кліматичних, бальнеологічних та ландшафтних ресурсів. Для рекреації можна використовувати близько 1500 км морського узбережжя різного типу. Найвищу рекреаційну цінність має невелика територія Південного берегу Криму, захищена з півночі Кримськими горами.

З рекреаційною метою використовується місцевість Західного Полісся, особливо Шацькі озера. Шацьке поозер'я складається з близько 30 озер Волині у межиріччі Західного Бугу і Прип'яті. Найбільші з них за площею: Світязь (27,5 км²), Пулемецьке (16,3 км²), Луки (6,8 км²), Луцимир (4,3 км²).

Понад 2/3 озер цієї території знаходиться у складі Шацького природного національного парку. Мета створення цього парку (1983 р.) — збереження унікальних природних комплексів Шацьких озер, проведення наукових досліджень, раціональне використання багатьох рекреаційних ресурсів, сприяння підтриманню екологічного балансу в регіоні, пропаганда природоохоронних знань.

Отже, туристичний бізнес в ринкових умовах ринку може бути здійснений за наявності чотирьох важливих елементів: капіталу, технології, кадрів, туристичних ресурсів.

Це означає, що недостатньо, маючи капітал, купити технологію, найняти кадрову команду і зайнятися туризмом. Потрібно вибрати місце, де є туристично-рекреаційні ресурси, а якщо такого місця немає, то створити його. Це одна із особливостей туристичного бізнесу в умовах ринку. Оскільки четвертий елемент - туристичні ресурси - найдешевший, то загалом це визначає високу рентабельність туристичного бізнесу. Якщо туризм

пов'язаний зі створенням туристичного ресурсу (а не споживанням того, що є), то собівартість туристичного продукту різко зростає.

Ресурси, у широкому розумінні цього слова, бувають економічні, природні, культурно-історичні, трудові, фінансові, соціальні, виробничі.

Туристичні ресурси - природно-кліматичні, соціокультурні, історичні, архітектурні й археологічні, наукові і промислові, видовищні, культові та інші об'єкти або явища, спроможні задовольнити потреби людини в процесі туристичної діяльності.

Туристичні ресурси є національним надбанням. Проте ті з них, які мають особливе значення, належать до об'єктів і пам'яток світового значення. Їх перелік встановлює і щорічно оновлює ЮНЕСКО, перебувають під охороною держави. На їх збереження виділяє також кошти Організація Об'єднаних Націй.

Туристичні ресурси визначають формування туристичного бізнесу в тому чи іншому регіоні.

Туристичні ресурси мають такі основні властивості:

- привабливість;
- кліматичні умови;
- доступність;
- ступінь дослідженості;
- екскурсійна значущість;
- пейзажні й екологічні характеристики;
- соціально-демографічні характеристики;
- потенційний запас;
- спосіб використання та ін.

Ці ресурси використовують з оздоровлювальною, туристичною, спортивною та пізнавальною метою.

До історико-культурних рекреаційних ресурсів належать історичні, історико-архітектурні пам'ятки, пам'ятки сучасної архітектури, унікальні споруди тощо. Історико-культурний потенціал, матеріальні та духовні

цінності народу дуже важливі для формування світогляду задоволення матеріальних, а серед них і туристичних потреб. У розвинутих країнах світу це значний туристичний ресурс, який активно використовують для отримання прибутку. Деякі країни, наприклад Італія, Франція, інші більшу частину доходів, яку дає рекреаційне господарство, отримують завдяки вмілій експлуатації історико-культурного потенціалу.

Природні рекреаційні ресурси — природні та природно-технічні геосистеми, об'єкти, явища природи, які мають комфортні властивості для рекреаційної діяльності та можуть бути використані для її організації впродовж певного часу.

РОЗДІЛ II: ХАРАКТЕРИСТИКА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка історико-культурних ресурсів України

Бальна система оцінок на практиці застосовується досить широко. Особливо у тих випадках, коли будь-яке явище не піддається точному виміру, але є потреба хоча б у приблизній його оцінці, а також тоді, коли немає потреби в точному вимірі явища.

Сутність бального підходу оцінки історико-культурних туристичних ресурсів (ІКТР) полягає в тому, що оціночні шкали побудовані на подальшій структуризації видових компонентів у відповідності з історико-культурною важливістю явищ, що їх характеризують і часу, необхідного для огляду таких об'єктів. Необхідний час огляду визначають спеціалісти-експерти. Чим більше часу необхідно для пізнання об'єкту, тим вища пізнавальна цінність, а це значить, що вищий оціночний бал йому присвоюється.

Найбільш складним і відповідальним завданням виявилась розробка оціночних шкал для окремих показників. Адже необхідно було знайти певні закономірності для переходу від виміру до оцінки. У запропонованій методиці подається 13 підгруп, які отримані в результаті структуризації п'яти підвидів ІКТР. Кожна із підгруп характеризується логічним набором показників, які оцінюються за п'ятибальною .

Пам'ятки історії, які виділені окремим блоком, виступають важливими об'єктами огляду на туристичних маршрутах, екскурсіях, подорожах. Вони вважаються цінним джерелом інформації, фактором формування національної самосвідомості українського суспільства. В таких умовах дуже важливо якнайповніше визначити рівень привабливості усіх компонентів ІКТР.

Оцінка археологічних об'єктів, як залишків матеріальної культури, життя та діяльності людей у вигляді окремих старовинних предметів або

комплексів, що відкриті завдяки археологічним розкопкам, зводиться до визначення рівня їх привабливості, пізнавальної цінності. Остання більше відповідає можливості уявного відтворення відвідувачем історичної епохи, чи окремої події, що пов'язані з ними.

Так, стоянка, що оцінені у запропонованій шкапі двома балами, для пересічного туриста виглядатиме як неукріплене давнє поселення з малопотужним культурним шаром, позбавлене довготривких споруд. Тоді, як городища (оцінені в чотири і п'ять балів) вважаються поселеннями, що укріплені одним або кількома земляними, деревоземляними, глинобитними, кам'яними або цегляними валами та зовнішніми ровами, де для його пізнання значно більше необхідно потратити часу.

"Пам'ятки, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, війнами, бойовими та культурними традиціями" , включають дуже широкий спектр історико-культурних об'єктів: від пам'ятних місць, що оцінюються одним балом, до групи пам'яток (меморіальні музеї, парки, споруди, дошки і т.п.), що справляють враження на глядачів завдяки художньо-естетичним якостям, або оригінальністю зовнішніх форм, оцінюються найвищим балом у п'ятиступеневій системі оцінок пізнавальної значимості.

Третя підгрупа, що включає "Пам'ятники учасникам історичних -подій, національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури" . За логічною схемою оцінки остання дуже нагадує попередню підгруп пам'яток історії та культури. Лише за одним винятком: тут беруться до уваги пам'ятники учасникам історичних подій, діячам історії та культури.

Найвищим балом оцінено показник групи пам'ятників, що мають високу архітектурно-мистецьку цінність. Важливою складовою ІКТР вважаються архітектурні пам'ятки, які за своїм типологічним різноманіттям якісно відрізняються від інших блоків і становлять вагому частку у багатій культурній спадщині України. Серед архітектурних об'єктів загальноновизначними є пам'ятки оборонного будівництва , особливо ті, що

добре збереглися. Зокрема, замки, фортеці, монастирські комплекси, яких в Україні нараховується понад дві сотні . В полі зору туристичного сприймання можуть бути частково збережені елементи оборонних укріплень, які мають дуже широке поширення в Україні і вимагають копіткого спеціального дослідження. Виходячи з цього, у нашій шкалі оцінок взято до уваги такий важливий показник цінності як стан фізичного збереження пам'яток оборонного будівництва.

Не менш привабливими пам'ятками архітектури є сакральні споруди (церкви, костели, синагоги тощо). Тут важливим показником цінностей виступає не стільки вік пам'яток архітектури , як стильові ознаки, за якими криється вік споруди, навіть мистецька цінність об'єкту. Комплекси культових споруд переважно знаходяться у великих містах.

Пам'ятки народної архітектури , до яких відносять житлово-господарські будівлі, часто використовуються в туристичній справі. Своєю оригінальністю, вишуканістю форм та надзвичайною привабливістю вони урізноманітнюють архітектурний ландшафт довкілля. Традиційно народне будівництво дійшло до нас у численних пам'ятках дерев'яної архітектури, що переважно локалізується у сільській місцевості.

Найбільш популярним видом народної архітектури є традиційне житло, зокрема хата. Це затишна, білена зовні і всередині будівля, крита соломою. Вона є етнографічною ознакою українського народу.

Серед господарських споруд, які можуть бути пам'ятками народної архітектури, зустрічаються клуні, де обмолочували збіжжя; хліви, де утримували худобу; комори, де зберігали запаси зерна, вжиткові речі тощо. Такі споруди найбільш поширені у середній і південній частині України.

Найоригінальнішим і найбільш привабливим видом народної архітектури в Україні є дерев'яні церкви, які вважаються шедеврами світової архітектури, а також дзвіниці, каплиці і навіть плебанії (місце проживання церковнослужителів).

У запропонованій шкалі оцінок пам'яток народної архітектури взято до уваги широкий діапазон їх наявності і рівня привабливості - від окремих будівель з елементами народної архітектури, які оцінюються 1 балом, до групи будівель і навіть цілих поселень у вигляді музеїв під відкритим небом, яким присвоєно найвищий оціночний бал.

Громадські споруди, переважно житлові, до яких відносяться народні школи, народні доми, корчми, а також господарські виробничі споруди (водяні млини, вітряки, перші гідроелектростанції тощо) можуть мати практичне застосування і до сьогодні. У більшості випадків вони вважаються досить привабливими об'єктами туристичного огляду. Відповідно до сказаного, найвищим балом оцінено добре збережені пам'ятки громадських споруд.

Палацово-паркові ансамблі є вагомим частиним архітектурної спадщини України. Вони мають досить обширну мережу старовинних палаців, парків і виділяються не лише історико-культурною значимістю. Адже чимало з них безпосередньо використовуються з рекреаційною метою.

Із втратою оборонного значення замків (середина XVIII ст.) різко розширюється географія палацового будівництва. Вони забудовуються за межами міст-фортець, досить повсюдно і дуже часто у сільській місцевості. Найбільшого розмаху палацово-паркове будівництво досягнуло у XIX ст.

Цікаво відзначити, що в Україні таке будівництво було важливим елементом росту багатьох поселень, центрами формування систем розселень. У запропонованій методиці оцінки палацово-паркових ансамблів за основу при визначенні величини балу береться рівень їх збереження та стан впорядкованості.

Оцінка сучасних пам'яток архітектури, куди можуть входити окремі житлові, виробничі, культурні, освітянські, спортивні та інші споруди або їх групи, зводиться до рівня використання найновіших технічних засобів у будівництві та стану їх атрактивності в сучасному архітектурно-ландшафтному середовищі.

Великою популярністю серед туристів користуються вироби народних майстрів. Найбільш повно вони представлені в експозиціях музеїв, які часто відвідують відпочиваючі. Разом із тим туристи дуже зацікавлені у придбанні художніх виробів ручного виготовлення.

У шкалі оцінок "Професійні художні промисли" і "Народні художні промисли" первинними показниками виступають як кількість професійних майстрів і народних умільців, що мають експозиції власних творів, так і наявність музейних експозицій, що складені з художніх творів професійних майстрів, або з творів народних умільців. Останні оцінені найвищим балом.

Значний вплив на підвищення туристично-пізнавальної аттрактивності поселення, району має наявність та рівень зосередження етнографічних пам'яток .

Український народ володіє колосальним духовним потенціалом, який зосереджений в культурі, зокрема в матеріальній. Особливо це видно у традиційному хліборобстві .Праця на землі вимагала певних знарядь (для оранки, збору зернових і т.п.), технологій її обробітку, догляду за культурами і зберігання врожаю.

Пам'ятки матеріальної культури, які найкраще представлені у експозиціях етнографічних музеїв, музеїв народної архітектури і побуту (у запропонованій системі оцінок саме музеям із такими експозиціями присвоєно найвищий бал - "5"), відображають не лише матеріальний процес, а й абстрагують такі елементи хліборобства як культ землі, магія слова, магія предмету. Тобто у цілісній системі народно-традиційної культури будь-яка речова пам'ятка є органічною єдністю матеріального і духовного.

Серед ЖТР окремим блоком виділяються пам'ятки фольклору. Саме слово "фольклор" перекладається з інших мов як народна мудрість, усна творчість.

Український фольклор складається з віршового і прозового підрозділів. Якщо віршування найкраще виражено у пісенності, то проза об'єднує такі жанри усної творчості як казки, легенди, перекази, усні оповідання, анекдоти.

У наш час не в однаковій мірі збереглися жанрові види фольклору. Так, у Карпатах найбільш поширені обрядові народні пісні, коломийки, казки легенди; на Наддніпрянщині - історична, особливо козацька пісня, а на Лівобережній Україні - дума. Врахування певних регіональних особливостей фольклорної традиції у туристичній діяльності ніскільки не вплине на якість політичне розчленування народу, а, навпаки, посилить поетичну виразність, а разом із нею культурно-пізнавальну привабливість конкретної території.

Наступний етап оцінки пов'язаний з об'єднанням покомпонентних балів окремих компонентів оцінок, які отримані по окремих блоках історико-культурних туристичних ресурсів, в інтегральну величину. У результаті дістаємо загальну суму балів, яка і характеризує пізнавальну цінність ПСТР окремого поселення, або місцевості.

2.2. Пам'ятки історії та культури України

Пам'ятки історії та культури України складають вагомую частку в культурній і природній спадщині світу, що зумовлює відповідальність українського народу та держави за збереження свого історико-культурного надбання і передачу його наступним поколінням.

У сучасній гуманітаристиці пам'яткознавство розглядається як специфічна

-наукова дисципліна, особливий інституціональний механізм опанування історико-культурної спадщини, який має інструментарій і засоби введення пам'яткового джерела в сучасний культурний контекст. Саме визначення пам'ятки передбачає міждисциплінарну інтеграцію, оскільки це поняття містить сукупність різних історико-культурних компонентів, які відтворюють історичні події та відбивають естетичні смаки, що домінували в суспільстві на різних етапах його розвитку.

Отже, ця робота націлена на аналіз змістовного наповнення історико-культурних пам'яток України та виявлення специфічних ознак, значимих для сучасного українського суспільства. Адже саме розуміння пам'яток як соціокультурного феномену здатне створювати сприятливу суспільну

атмосферу для збереження історико-культурної спадщини, визначати соціальну поведінку людей та бути ефективним засобом формування світогляду українського суспільства.

2.2. Пам'ятки історії та культури України

Термін «пам'ятки історії та культури» вперше в законодавчому документі був використаний у 1965 р. у зв'язку з прийняттям урядової постанови про створення Всеросійського товариства охорони пам'яток історії та культури й остаточно закріплений у Законі СРСР 1976 р. «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» .

Виникнення самостійної науки про пам'ятки — пам'яткознавства — стало якісно новим рівнем розуміння місця і ролі пам'яток у суспільстві, глибшого усвідомлення їх властивостей і функцій.

Пам'ятками історії та культури є сукупність матеріальних об'єктів і пам'ятних місць, що складають умовно-безперервний ряд, який відображає всі аспекти історичного розвитку людського суспільства в системі біосфери. Пам'ятки розглядають як самостійний предмет наукового пізнання незалежно від часу їх функціонування, виду, відношення до будь-якої сфери наукової діяльності в працях В. Б. Базаржапова та А. Д. Арьянова , В. П. Боярського , А. М. Кулемзіна , Е. А. Шулепової .

Пам'ятки історії та культури — це об'єкти, що виникли в результаті історичних подій і явищ.

У середині 1980-х рр. позначено основні ознаки пам'яток історії та культури . Було остаточно визнане головне достоїнство пам'яток — їх автентичність, тобто факт фізичного існування як основного доказу реальності історичної дії, яка відбувалася в минулому. Перш за все, пам'ятки були представлені як одна з форм соціогенезу, що істотно впливає на мораль, соціальний стан та економіку суспільства. Нині загально визнано: пам'ятки є першоджерелами автентичних (справжніх) знань, зберігачами історичної, естетичної та технологічної інформації, ефективним засобом формування світогляду людей. Якість предмета визначається через його ознаки і

властивості. При розгляді якостей пам'яток історії та культури ознаками є розпізнавальні зовнішні прикмети, за якими можна впізнати або відрізнити пам'ятку серед інших об'єктів, близьких за зовнішніми ознаками.

Характеризуючи ознаки досліджуваних об'єктів, слід відзначити їх матеріальність. Пам'ятки історії та культури — це матеріальні предмети (будинки, храми, стародавні кургани, бойові машини, скульптури), які мають матеріальні характеристики — розміри, вагу, твердість, матеріал, колір та ін.

Оскільки йдеться про об'єкти, що виникли в результаті історичних подій і явищ, то іншою ознакою є їх антропогенність. Суспільство перетворює або впливає на зміну природного середовища свого проживання не тільки в процесі виробничої, а й будь-якої іншої діяльності: військової, політичної, духовної, культурної. У результаті цього виникають об'єкти, які згодом стають для суспільства пам'ятками військової або політичної історії, архітектури чи мистецтва, науки або техніки. Усі пам'ятки історії і культури — це результат діяльності людей, тобто вони антропогенні за своєю природою.

Сукупність об'єктів історико-культурної спадщини людства, які відображають усі аспекти історичного розвитку суспільства в системі біосфери, наука поділяє на дві великі групи за основною характеристикою — рухомі та нерухомі. Рухомі пам'ятки — це об'єкти, дослідження й охорона яких покладена на музеї як соціо-культурні інститути зі збереження суспільної спадщини. Під нерухомістю розуміється єдність об'єктів з навколишнім середовищем. Це головна ознака пам'яток історії та культури, яка відрізняє їх від предметів музейного фонду. Нерухомість пам'яток історії та культури — це доцільна, виправдана практикою їх використання умова збереження пам'яток, що рекомендує не відривати їх від свого природного середовища, місця свого виникнення, де вони були «учасниками» або «свідками» подій.

Властивостями предметів є їх якості, що проявляються у взаємодії з іншими об'єктами. При розгляді об'єктів історико-культурної спадщини

такими є суспільство, люди, які взаємодіють з пам'ятками. Пам'ятки історії і культури мають властивість зберігати та передавати інформацію. Будучи результатом діяльності людини, вони зберігають інформацію про те, результатом чого є вони самі. Інформація, що міститься в пам'ятках, може бути історичною, естетичною та технологічною.

Під історичною інформацією в широкому її значенні розуміється будь-яка інформація пам'яток, тому що всі пам'ятки відображають будь-який аспект історії людства. У вузькому сенсі — це свідчення про важливі історичні події або явища в житті народу, життя і діяльність видатних людей. Під естетичною інформацією розуміють свідчення, зафіксовані у творах художньої культури, які характеризують естетичні погляди й рівень майстерності мистецтва певної епохи, що передаються в художньому образі. Естетичні смаки суспільства втілює художник, зазвичай, у спеціально створених художніх творах або в предметах утилітарного призначення, доповнених художніми елементами (декор, орнамент, візерунок). Серед нерухомих пам'яток історії та культури до перших належать пам'ятки монументально-образотворчого мистецтва, до других — деякі пам'ятки архітектури.

Технологічна інформація — природна чи наукова інформація, яка свідчить про взаємодію людини та природи, опанування людиною її законів, розвиток різних технологічних процесів, прийомів, засобів праці і матеріалів, використовуваних у праці.

Таким чином, однією з основних властивостей пам'яток історії та культури є здатність зберігати і передавати автентичну (справжню) історико-культурну інформацію про минулі події та явища, в результаті яких і виникли пам'ятки.

Специфічні властивості пам'яток виявляються в процесі візуального ознайомлення з їх ознаками. По-перше, це властивість історичної причетності. Саме пам'ятка, її оригінальна поверхня, здатні засвідчити факт

історичної події, закарбувати її «сліди», відбити естетичні смаки, що домінували в суспільстві на різних етапах його розвитку.

Пам'ятки історії та культури є матеріальними предметами, через це мають властивість впливати на органи чуття і викликати в людини відчуття. Отже, поряд з іншими матеріальними об'єктами, пам'ятки мають властивості сенсорного впливу, властивості справляти враження. Візуальний огляд пам'ятки, її сприйняття в людській свідомості перетворюються на візуальне пізнання, що супроводжується індивідуальною оцінкою. Отже, незалежно від зовнішнього вигляду, рівня збереженості, пам'ятки здатні викликати емоційно-естетичні переживання.

Візуальне пізнання супроводжується також абстрактним осмисленням історичної інформації, отже, огляд пам'яток та їх сприйняття здатні також розвивати абстрактне мислення, зіставляти побачене з наявними знаннями, розвивати розуміння минулого і проводити аналогії із сучасністю.

Однією з найважливіших властивостей пам'яток є здатність своїми формами та закладеною в них інформацією впливати на світогляд людини, змінюючи тим самим її поведінку. Отже, пам'ятки виховують почуття прекрасного, патріотизму та ін. Наявність цих унікальних властивостей, які здатні визначати соціальну поведінку людей і формувати світогляд суспільства, дозволяють говорити про об'єкти історико-культурної спадщини як про соціо-культурний феномен.

Оскільки пам'ятки — це витвір минулого, який існує в сучасному світі, то вони взаємодіють із суспільством, у результаті чого визначаються соціальні функції історико-культурних об'єктів. Культура України. Під соціальними функціями пам'яток розуміють їх роль і значення в суспільстві при цілеспрямованому їх використанні та без такого. Суспільство саме визначає цілі функціонального використання пам'яток. При цьому ідеологічні й ціннісні чинники суспільства можуть постійно змінюватися. Водночас змінюватимуться й соціальні функції пам'яток.

Роль пам'яток та їх здатність впливати на суспільне життя сприймаються як факт у процесі їх використання. В Україні вже в процесі проведення заходів, спрямованих на збереження і вивчення пам'яток, простежується турбота про них як про матеріал, корисний для розвитку наукового пізнання та засобу формування світогляду українського суспільства.

Саме унікальні властивості пам'яток визначають їх соціальні функції. Гносеологічна (пізнавальна) функція виявляється у використанні пам'яток історії та культури з метою отримання нової інформації про минулі події та явища. Вивчення пам'яток не є самоціллю, а сприяє глибшому проникненню в сутність історичних і культурних явищ.

Пам'ятки здатні виконувати гносеологічну функцію в результаті того, що вони мають властивість зберігати та передавати інформацію. Нині пам'ятки використовують як джерело інформації багато наук, особливо громадських [16].

Як одну з різновидів гносеологічної функції слід виділити освітню, тобто використання пам'яток історії та культури з метою навчання. Безпосереднє, чуттєве сприйняття пам'яток у процесі вивчення історії має значний ефект. Спілкування з пам'яткою в процесі навчання легко знімає одвічну проблему дефіциту предметності та наочності під час вивчення гуманітарних дисциплін.

Під виховною функцією розуміється використання суспільством можливості пам'яток історії та культури впливати на формування поглядів, світогляду людини, які зрештою визначають його соціальну поведінку. Цю роль пам'ятки здатні виконувати в результаті того, що вони є джерелом інформації. У результаті в процесі чуттєвого сприйняття пам'яток і пізнання їх зв'язку з історичними подіями здійснюється вплив на соціальну свідомість людей.

Історико-культурні пам'ятки використовуються з метою ідеологічного, морального, естетичного, культурно-екологічного виховання. При цьому

загально визнано, що найпоширеніше використання — з метою ідеологічного виховання. Реалізація виховної функції здатна сприяти процесам самоідентифікації, самоповаги та консолідації нації, що є надзвичайно важливими питаннями для сучасної України. Тому питання про доцільність збереження пам'яток та їх використання є основним, визначальним у ставленні держави і суспільства до всієї пам'яткоохоронної діяльності, оскільки вони пов'язані з можливостями реалізації національних інтересів. Виховна є найзначущішою функцією пам'яток історії та культури, результат реалізації якої — світогляд суспільства.

Завдяки пам'яткам здійснюються певні зв'язки в суспільстві, що є проявом їх комунікативної функції. Вони здійснюються не за допомогою передачі змісту інформації, а через сприйняття зовнішньої форми пам'ятки як знака, що символізує певні поняття, ідеї. Багато людських витворів, переживши свій час і культуру, що їх створила, продовжують жити другим своїм життям, наповнюючись у нових умовах новим змістом, уособлюючи нові ідеї, явища і таким чином здійснюючи зв'язок поколінь у часі та висловлюючи погляди сучасників на минуле .

Серед історико-культурної спадщини України існують об'єкти, що давно стали символами. Це — Софія Київська та Києво-Печерська Лавра, острів Хортиця, гетьманська столиця Батурин, Аджимушкайські каменярні та багато інших. Такі пам'ятки виконують комунікативну функцію тому, що вони мають ту зовні виражену форму, яку суспільство ототожнює з певними подіями, явищами, поняттями, ідеями.

Історико-культурні пам'ятки, як було встановлено, — матеріальні об'єкти, які є частиною суспільного середовища, тому виконують ще й утилітарну функцію. Використання пам'яток у господарських цілях, якщо це не шкодить їх збереженню, передбачене законодавством України .

При цьому проблема утилітарного використання пам'яток містить два аспекти. По-перше, сучасне пристосування об'єктів історико-культурної спадщини до нових функцій передбачає їхнє фізичне збереження. По-друге,

утилітарне пристосування має забезпечити можливість пам'яток використовуватися як об'єкти історико-культурного значення.

2.3. Характеристика релігійних центрів України

Традиційно релігійні пам'ятники використовувались лише як екскурсійні об'єкти. Зараз відвідування культових споруд набувають риси паломництва. При цьому, значно розширився круг об'єктів релігійного паломництва. До матеріальних ресурсів релігійного туризму увійшли не лише культові споруди, але й святі джерела, дерева, скелі, тобто об'єкти природничого походження.

Україна має унікальні передумови щодо розвитку релігійного туризму як екскурсійного, так і паломницького напрямів. Це зумовлено багатою історією розвитку християнства на території країни.

Одну з найвизначніших ролей у розвитку релігійного туризму в Україні відіграє Свято-Успенська Києво-Печерська лавра, яка є національною святинєю українського народу. У 2001 р. в Україні відбулося урочисте відзначення її 950-річчя. Києво-Печерський монастир стає центром паломництва з кінця XI ст. Цьому передували канонізація Феодосія, княгині Ольги, Антонія Печерського та інших преподобних Печерського монастиря. Головним храмом Лаври з найдавніших часів був Успенський собор, в якому зберігалась найголовніша його святиня – чудотворна ікона Успіння Божої Матері, що знаходилась над царськими воротами головного престолу. Її було принесено в Київ ще в 1073 р. грецькими майстрами. У храмі також знаходились мощі святителя Михайла, першого митрополита Київського, гробниця з частками мощів всіх преподобних печерських, гробниці преподобного Феодосія, срібна рака з главою св. Рівноапостольного князя Володимира, ікони з мощами помісних та загально славних святих. Наявність зазначених святинь, подвижницька діяльність духовних провідників Лаври, високий духовний та інтелектуальний рівень ченців – все це зробило Києво-Печерську лавру осередком духовності і центром тяжіння до неї православних віруючих з усіх кінців Київської Русі.

Києво-Печерська лавра, яка відіграла величезну роль в історії України в поширенні серед народу духовності, християнської моралі, культури, освіти, прискорила також розвиток мандрівництва, який здійснювався у двох напрямках – на Схід, до Святої землі і з усього православного світу до Києва і його знаменитого монастиря – Києво-Печерської лаври.

Саме Лавра, яка у XIX ст. щороку приймала десятки тисяч богомольців-прочан, виробила досить розгалужену систему їх обслуговування, до якої долучилися і підприємницькі заклади, що нагадувало початок формування в Україні одного з видів туризму – релігійного.

Також значний потенціал для розвитку такої специфічної галузі бізнесу як релігійний туризм містить Житомирщина. На території області знаходяться визначні пам'ятки історії та культури – це Овруцький Св. Василівський храм (окремим фрагментам стін храму нараховується понад 900 років), римо-католицький монастир Кармелітів Босих у м. Бердичеві вважається неперевершеним архітектурним ансамблем на теренах всієї України, Чоповицький православний монастир відомий своїм чудодійним джерелом далеко на межах області, є місцем паломництва віруючих з усієї України.

На Тернопільщині релігійний туризм – окремий потужний напрямок. На нашій планеті не так багато місць, де кілька разів являлася Матір Божа. Відвідання двох святинь світового значення в Почаєві і Зарваниці подія непересічна як для паломника, так і просто мандрівника.

У духовному центрі української греко-католицької церкви – Зарваниці після часу заборон тільки недавно відновилися храми, будуються нові, без перебільшення, шедеври церковного мистецтва. Один з них – собор Зарваницької Божої Матері, котра вперше явилася тут 1240 року . У Почаївській лаврі все лишилося, як колись, – специфіка православної віри зберегла її устрій, а територія й донині має виразний оборонний характер – у

сонячну днину величний і охайний золотокупольний комплекс можна бачити за багато кілометрів.

Івано-Франківська область також відома багатою сакральною і духовною спадщиною. Територію області здавна населяли народи з різним релігійним віросповіданням. Збережені церкви, костьоли, синагоги, монастирі та скити є окрасою області та передумовою для розвитку релігійного та паломницького туризму.

На сьогодні в області нараховується 50 дерев'яних церков, які охороняються державою. Найдавніші з них — Благовіщенська церква (1587 рік) у місті Коломия, Успенська церква (1623 рік) в селі Пістинь Косівського району, Різдва Богородиці (1678 рік) у селищі Ворохта на Яремчанщині. А в селі Росільна Богородчанського району знаходиться дерев'яна церковця, зведена без жодного цвяха.

Найяскравішим зразком дерев'яного будівництва є церква Святого Духа з укріпленнями в місті Рогатин (1676 рік). Іконостас Святодухівської церкви, створений у 1650 році, вважається перлиною українського малярства.

Знаковими об'єктами для розвитку релігійного туризму є:

- Манявський скит , пам'ятка архітектури XVII ст., поблизу с. Манява Богородчанського району. Заснований у 1606 р. Й. Княгиницьким, вихованцем Афонського монастиря. Скит Манявський – аскетичний чоловічий монастир східного обряду (український Афон), визначний осередок духовності, культури і мистецтва України. Зараз це відреставрований ансамбль кам'яних і дерев'яних споруд, обгороджених високою кам'яною стіною з вежами і бійницями – вдалий синтез гірського рельєфу і фортифікаційних забудов.

- Гошівський монастир отців Василіян і церква Преображення Господнього на Ясній Горі у с. Гошеві Долинського району, заснований у 1570 році. Є місцем паломництва християн з різних країн світу, які йдуть сюди, щоб помолитися чудотворній іконі Божої Матері;

- Монастир XVII ст. у с. Погоня (Тисменицький район);

- Караїмський цвинтар у Галицькому районі;
- Приміщення Музею народного мистецтва і побуту Гуцульщини у м. Косів.

Крим також має унікальні передумови щодо розвитку релігійного туризму як екскурсійного, так і паломницького напрямів. Це зумовлено унікальною для України конфесійною мозаїчністю півострова. За матеріалами Комітету по справам релігії АРК, на початок 2002 року в Криму було офіційно зареєстровано 48 конфесій.

Сьогодні загальна кількість християнських культових споруд в Криму, включаючи монастирі, печерні міста та храми, складає 404 одиниці. Серед них 93, 6% становлять православні храми та монастирі, 4,2% – споруди вірмено-григоріанської церкви, 2,2% – об'єкти культу католиків, протестантів та баптистів.

Поширенню релігійного туризму в Криму сприяє не лише потенційно високе різноманіття культових споруд християнства, але й те, що на кримському підґрунті широко розповсюджена культура ісламу, реанімується караїмізм та нетрадиційний іудаїзм в обличчі кримчакської релігійної спільноти. На початок 2001 року забезпеченість культовими спорудами кримських мусульман становила 47,4% проти 53,0% в православному середовищі. Тобто матеріальна складова релігійності в Криму приблизно однакова у мусульман і православних християн.

Матеріальний потенціал релігійного туризму в Криму можна розглядати як сукупність культових об'єктів пізнавального, паломницького та природничо-сакрального змісту.

До об'єктів пізнавального змісту відносяться релігійні пам'ятники антропогенного походження, що використовуються як екскурсійні. До складу таких пам'ятників треба віднести діючі храми, які мають історичну або архітектурну унікальність. Найбільш насичена християнськими пам'ятниками територія Севастопольської міської Ради. Тут потенційно цікавими для релігійного туризму можуть бути і античні і сучасні храмові

споруди. Наявність поблизу Севастополя храмів античного віку пов'язана з історією проникнення християнства в Крим, який у першому столітті н. е. був віддаленою провінцією Римської імперії. Сюди відсилалися первісні християни, які активно вели проповідницьку діяльність. Вже наприкінці першого століття н. е., за свідомством Клімента Римського, у Херсонесі налічувалося приблизно дві тисячі християн, які побудували багато храмів. Деякі з цих храмів у руйнованому вигляді збереглися до наших часів і сконцентровані на території Херсонеського заповідника.

Саме у м. Севастополі також переважають православні храми, яких 13. Всі вони діючі. Серед цих храмових споруд найбільш перспективним для релігійного туризму вважається Собор Св. Володимира, зведений в пам'ять оборони Севастополя 1854-1855 рр. Цей храм є місцем упокоєння чотирьох адміралів: Лазарева, Корнилова, Нахімова та Істоміна. Собор є зразком російського зодчества та живопису і побудован за проектом академіка архітектури А.А. Авдєєва.

Серед культових споруд паломницького змісту найбільш цікавими в Криму є монастирі. Зараз на півострові 9 діючих монастирів, серед яких 8 конфесійно належать до православної і 1 – до вірмено-григоріанської церкви. При цьому серед православних діючих монастирів два жіночих: Свято-Троїцько Параскевський, заснований у 1864 р. архієпископом Олексієм неподалік с. Тополівки (раніше Топли) Білогірського району та Свято-Георгієвський Катерлезський монастир, заснований наприкінці 18 ст. поблизу м. Керч.

РОЗДІЛ III: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

3.1. Характеристика законодавчо-правових засад використання історико-культурних ресурсів України

Усі наявні в Україні історико-культурні ресурси перебувають під охороною держави. Діє спеціальний Закон України "Про охорону культурної спадщини" від 8.06.2000 р. № 1805-ІІ, що регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони національної культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини в суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

У ст. 1 цього Закону України затверджені такі офіційні краєзнавчі терміни:

- культурна спадщина - сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини;

- об'єкт культурної спадщини - місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними території чи водні об'єкти, інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з антропологічного, археологічного, естетичного, етнографічного, історичного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність;

- пам'ятка - об'єкт культурної спадщини національного або місцевого значення, який занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України;

- охорона культурної спадщини - комплекс заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), захисту, збереження, належного утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, реабілітації та музеєфікації об'єктів культурної спадщини.

В Україні створена Державна система охорони пам'яток історії і культури. Державне управління у сфері охорони культурної спадщини покладається на Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважені органи охорони культурної спадщини.

Крім того, в Україні діє цілий ряд різноманітних громадських організацій і товариств, асоціацій, об'єднань, що займаються питаннями охорони культурної спадщини.

Серед громадських об'єднань провідну роль у нашій державі відіграє Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. Установчий з'їзд Українського товариства охорони пам'яток історії та культури відбувся в грудні 1966 р., наступного року був затверджений його Статут. Першим головою товариства було обрано К. К. Дубину. З 1967 р. по 1988 р. товариство очолював академік АН УРСР П. Т. Тронько. Лише за перший рік існування кількість членів товариства досягла понад 2 млн осіб.

Головним завданням діяльності Українського товариства охорони пам'яток історії та культури стало залучення широкої громадськості до виявлення, охорони, дослідження і пропаганди пам'яток історії та культури.

За своєю структурою, призначенням, формами і методами роботи Товариство є організацією краєзнавчого профілю з широко розгалуженою мережею місцевих підрозділів. Чільне місце у його діяльності посідає виявлення, фіксація, облік і дослідження всіх типологічних груп рухомих і нерухомих пам'яток історії та культури, сприяння науковій розробці проблем пам'яткознавства, екології і культури, вивчення причинно-наслідкових зв'язків людини з місцевим культурним середовищем. Науково-дослідну роботу товариство здійснює на громадських засадах через свої науково-методичні ради, секції і комісії, які об'єднують учених, краєзнавців, діячів культури, спеціалістів різних галузей знань.

Державний реєстр нерухомих пам'яток України

Державний реєстр нерухомих пам'яток України містить перелік об'єктів культурної спадщини, які офіційно беруться державою під охорону. Такі об'єкти визначаються незалежно від форм власності, відповідно до їхньої археологічної, естетичної, етнологічної, історичної, мистецької, наукової чи художньої цінності. Після внесення до реєстру, об'єкти культурної спадщини набувають статусу пам'яток.

До 2009 ведення Державного реєстру нерухомих пам'яток України входило до повноважень спеціального органу виконавчої влади — Державної служби з питань національної культурної спадщини в складі Міністерства культури України. Після ліквідації цієї служби 28 березня 2011 року питаннями ведення Держреєстру займається безпосередньо Міністерство культури України. Поточне керівництво державною пам'яткоохоронною діяльністю здійснюється Департаментом культурної спадщини та культурних цінностей Міністерства культури України. Підготовкою рішень з виявлення та охорони пам'яток займається Науково-методична рада з охорони культурної спадщини Міністерства культури України, рішень з внесення пам'яток до Держреєстру — Експертна комісія з розгляду питань занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

Структура реєстру

Пам'ятки у Державному реєстрі нерухомих пам'яток України поділяються на дві охоронні категорії:

- національного значення;
- місцевого значення.

За видами класифікують пам'ятки:

- археології — рештки життєдіяльності людини (нерухомі об'єкти культурної спадщини: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, їх залишки чи руїни, мегаліти, печери, наскельні зображення, ділянки історичного культурного

шару, поля давніх битв, а також пов'язані з ними рухомі предмети), що містяться під земною поверхнею та під водою і є невідтворним джерелом інформації про зародження і розвиток цивілізації;

- історії — будинки, споруди, їх комплекси (ансамблі), окремі поховання та некрополі, місця масових поховань померлих та померлих (загиблих) військовослужбовців (у тому числі іноземців), які загинули у війнах, внаслідок депортації та політичних репресій на території України, місця бойових дій, місця загибелі бойових кораблів, морських та річкових суден, у тому числі із залишками бойової техніки, озброєння, амуніції тощо, визначні місця, пов'язані з важливими історичними подіями, з життям та діяльністю відомих осіб, культурою та побутом народів;

- монументального мистецтва — твори образотворчого мистецтва: як самостійні (окремі), так і ті, що пов'язані з архітектурними, археологічними чи іншими пам'ятками або з утворюваними ними комплексами (ансамблями);

- архітектури та містобудування — окремі архітектурні споруди, а також пов'язані з ними твори монументального, декоративного та образотворчого мистецтва, які характеризуються відзнаками певної культури, епохи, певних стилів, традицій або авторів; природно-архітектурні комплекси (ансамблі), історичні центри, вулиці, квартали, площі, залишки давнього розпланування та забудови, що є носієм певних містобудівних ідей;

- садово-паркового мистецтва — поєднання паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами;

- історичного ландшафту — природні території, які мають історичну цінність;

- науки і техніки — унікальні промислові, виробничі, науково-виробничі, інженерні, інженерно-транспортні, видобувні об'єкти, що визначають рівень розвитку науки і техніки певної епохи, певних наукових напрямів або промислових галузей.

Світова спадщина ЮНЕСКО

Світова спадщина ЮНЕСКО (англ. World Heritage) - це видатні культурні та природні цінності, що становлять надбання усього людства. Ці цінності перелічені в Списку ЮНЕСКО

У 1972 р. ЮНЕСКО прийняла Конвенцію про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини (вступила в силу в 1975 р.). Ратифікували конвенцію на початку 1992 року 123 країни-члени ООН, в тому числі СРСР.

Станом на листопад 2016 р. у списку Світової спадщини знаходилося 878 об'єктів (зокрема 679 культурних, 174 природних і 25 змішаних) з 145 країн. Держави, на території яких розташовані об'єкти Світової спадщини, беруть на себе зобов'язання по їх збереженню. Від України до цієї кількості входять такі пам'ятки: культурні – “Софія Київська – Києво-Печерська лавра” (внесено у 1990 р.), ансамбль історичного центру Львів (внесено у 1998 р.), об'єкт науково-культурної спадщини „Дуга Струве”, що включає 4 геодезичні пункти: Баранівка (с. Баранівка, Хмельницька обл.), Катеринівка (с. Катеринівка, Хмельницька обл.), Старонекрасівка (с. Стара Некрасівка, Одеська обл.), Фельштин (с. Гвардійське, Хмельницька обл.) (внесено в 2005 р.); та природні – Одвічні букові ліси Карпат (внесено у 2007 р.).

Завдяки цим пам'яткам Україна є учасником престижного клубу 145 країн світу, чії культурні або природні пам'ятки внесені до переліку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. В той же час відсутність чіткої державної політики відносно охорони культурних і історичних цінностей приводить до занепаду і знищення безцінної спадщини.

Вже давно назріла необхідність врегулювати ці питання на державному рівні, адже крім усього іншого охорона культурно-історичної спадщини є не тільки внутрішньою справою країни, але і частиною міжнародних зобов'язань України, невиконання яких може закінчитися виключенням українських пам'яток з престижного переліку ЮНЕСКО.

30 січня 2008 р. у Верховній Раді був зареєстрований законопроект «Про збереження об'єктів культурної та природної спадщини, включених і запропонованих для включення до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО».

Він передбачав:

1. Основні визначення термінів об'єктів культурної і природної спадщини, внесених і запропонованих до внесення до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО;

2. Розробку чітких механізмів взаємодії спеціально уповноваженого центрального органу з питань охорони культурної спадщини з іншими державними і суспільними організаціями щодо узгодження з Центром усесвітньої спадщини ЮНЕСКО будь-яких будівельно-ремонтних робіт на території об'єктів культурної і природної спадщини.

Власне, другий аспект є одним з головних вимог ЮНЕСКО. Те, що до цих пір Україна не завжди виконує цю вимогу, свідчить про безвідповідальне відношення до своєї історичної спадщини. До цих проблем потрібно привертати увагу.

Але врегулювати ці питання на державному рівні не вдалося і досі. Вищезгадуваний законопроект вже 10 квітня був відхилений Верховною Радою.

Крім того, до попереднього списку об'єктів ,які можуть претендувати на включення до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО включено 11 українських об'єктів:

- Історичний центр м. Чернігів;
- Культурний ландшафт та каньйон м. Кам'янець-Подільський (Хмельницька обл.);
- Заповідник «Херсонес Таврійський» (м. Севастополь, АР Крим);
- Канівський заповідник «Могила Тараса Шевченка» (м. Канів, Черкаська обл.);
- Національний біосферний заповідник «Асканія-Нова» (Херсонська обл.);
- Уманський дендрологічний парк «Софіївка» (Черкаська обл.);
- Бахчисарайський ханський палац (с. Бахчисарай, АР Крим);

- Археологічний комплекс «Кам'яна могила» (с. Мирне, Запорізька обл.);
- Миколаївська астрономічна обсерваторія (м. Миколаїв);
- Комплекс архітектурно-археологічних пам'яток Судацької фортеці III-XVIII ст. (м. Судак, АР Крим);
- Резиденція митрополитів Буковини (м. Чернівці);
- Астрономічні обсерваторії м. Київ, м. Одеса, м. Ялта.

3.2. Шляхи покращення використання історико-культурних ресурсів України

Історико-культурна спадщина України належить до найцінніших надбань нашого народу. Вона виступає у ролі одного з базових елементів формування громадянського суспільства. Її охорона та збереження набувають стратегічного значення є одним з важливих напрямків державної політики і в туристичній галузі.

Саме тому метою даного розділу є висвітлення проблеми збереження та використання історико-архітектурної спадщини України у туристичній сфері.

Відповідно до чинного законодавства державному обліку та охороні підлягає широкий спектр об'єктів, комплексів і визначних місць історико-архітектурної спадщини: будівлі, споруди, монастирі та фортеці, квартали, площі та історичні центри стародавніх міст, сади і парки, історико-меморіальні будинки, городища, вали тощо.

Всі вони потребують відповідних заходів щодо реставрації та залучення до сучасного суспільно-економічного життя. Головною метою охорони, реставрації пам'яток архітектури є збереження національного історико-культурного надбання для прийдешніх поколінь, ознайомлення найширшого загалу з цими пам'ятками, адже розуміння важливості їх збереження існувало ще в античній Греції та Стародавньому Римі. Реставраційні роботи у той час називали «оновленням», вони були характерні практично до кінця XVII ст.

Робота з відновлення пам'яток на кожному етапі базувалася на певних методах. Основним методом «оновлення» архітектурних пам'яток до XIX ст. був метод підстановки – замість старого зруйнованого будинку підставлявся новий. Цьому будинку надавалися функції стародавньої пам'ятки архітектури зі збереженням її меморіального та загальнокультурного значення. Метод підстановки замінив новий – емпіричний, що передбачав

усвідомлення фахівцями цінності і значення старовинних споруд. Вже у кінці XVII ст. старовинні споруди розглядались не тільки у вузькому значенні, а як такі, що мають свою історію, культуру[12].

Кожна історична галузь має свої ландшафтні та природно-кліматичні умови, що здебільшого і є основними чинниками при вирішенні композицій замкових структур. Але визначальним чинником композиційного рішення здавна була профілююча функція замку чи монастиря. Тому окрема історична доба всесвітньої історії має свій відбиток на територіальному просторі. Наприклад в Україні: антична доба – археологічні пам'ятки міст-держав Північного Причорномор'я, Троянові вали, скіфські «баби» на півдні України; ранньосередньовічна доба – археологічні розкопки Черняхівської культури, архітектура Київської Русі; пізньосередньовічна доба – архітектура замків Києва, Львова, Кам'янця-Подільського, Луцька, Меджибожа, Хотина, Ужгорода, Мукачева, козацькі храми, пам'ятки єврейського ареалу на Правобережжі України; мусульманська присутність в Україні – Кам'янець-Подільський та Крим; індустриальний розвиток – Придніпров'я та Донбас. Майже в усіх куточках України споруджено монументальні споруди, які увіковічують боротьбу українського народу із поневолювачами.

Сьогодні в деяких замках та монастирях відкриваються музеї, але не завжди враховуються функціональні та містобудівні фактори. Саме тому ряд музеїв на основі пам'яток архітектури з прекрасними експозиціями пустує. Будучи розташованими осторонь від туристичних маршрутів або у віддалених від трас місцях, вони старіють фізично і морально, залишаються маловідвідуваними. І тому при організації туристичної подорожі по архітектурних пам'ятках потрібно враховувати:

- архітектурний стиль, час побудови, тип будівельного матеріалу;
- архітектурне завершення об'єкта;
- час реконструкції, ступінь ідентичності об'єкта;
- ступінь збереженості, потреба реставраційно-консерваційних заходів;
- функціональне використання;

- можливості одночасного відвідування об'єкта;
- наявність сакральних реліквій
- характеристика екстер'єру – наявність скульптури (тип матеріалу), елементів архітектури (колон, пілястр, арок);
- характеристика інтер'єру – наявність скульптури (тип матеріалу), елементів архітектури (колон, пілястр, арок, хорів); іконопису, стінопису, мозаїки, вітражів; предметів декоративно-ужиткового мистецтва (люстр, канделябрів, рушників, хоругв); іконостасу, бічних вівтарів, органу, крипти. Передбачено також вказати тип підлоги, стильову відповідність інтер'єру до екстер'єру;
- наявність на території об'єкта окремих споруд (дзвіниці (-ць), каплиці (-ць), усипальниці, хреста (-ів), скульптури), визначних місць (джерела, криниці, печери), цвинтаря чи окремих поховань.

Отже, найскладнішою проблемою подальшого збереження пам'яток матеріальної культури є їх використання для сучасних потреб. Саме тому важливим моментом вибору пам'яток для нового функціонального призначення є історико-архітектурні дослідження об'єктів, що включають в себе вивчення літературних джерел, рукописів, архівних матеріалів, іконографії, огляд споруд тощо.

Аналіз використання пам'яток на сучасному етапі наочно демонструє, що найбільш перспективним є їх пристосування під історико-архітектурні заповідники, різноманітні музеї, заклади відпочинку й туризму, передача громадам віруючих. Пріоритетним видом можна вважати пристосування пам'яток під туристичні заклади – бази відпочинку, туризму, готелі, кемпінги, притулки. Організація туристичних закладів полягає у розташуванні в структурах пам'яток різноманітних музеїв, концертних і виставкових залів, підприємств торгівлі тощо.

Не менш важливим є й економічний фактор. У багатьох зарубіжних країнах туризм є важливою, якщо не основною статтею державних доходів. В нашій країні заходи від туризму поки що дуже скромні, а в ряді випадків

їх просто немає. Невикористання великої кількості пам'яток історико-культурного значення є об'єктивним наслідком безгосподарності, безвідповідальності і низького рівня культурного розвитку нашого суспільства. Чимало пам'яток архітектури, зокрема замків, зруйновані, а частина їх перебуває під загрозою повного знищення. Такий жахливий стан є наслідком двох світових війн, нашого безкультур'я, по-милоку післявоєнних реконструкцій, колосального розвитку промисловості, втрати духовності та відчуття спадковості у справі збереження нашої культурної спадщини.

Відновленням, реставрацією цінних пам'яток історії та культури в Україні предметно почали опікуватися з середини ХХ ст. Саме з 1950-х рр. з кожним роком збільшувалися асигнування на охорону пам'яток (архітектури зокрема). Останніми були реставровані замки в Кам'янці-Подільському, Луцьку, Одесі, Хотині, Білгороді-Дністровському, Свіржі, Підгірцях, монастирі у Львові, Мукачевому, Маняві, Чернігові, Олеську, Бережанах тощо.

Разом з тим, багато замкових і монастирських комплексів ще чекають на своє дослідження, реставрацію та відродження. Серйозним і проблематичним є також питання відбудови, відновлення пам'яток, які майже повністю зруйновані. І якщо вже є в цьому напрямі позитивні зрушення: Генуезька фортеця в Судаку, П'ятницька церква в Чернігові, споруди Печерського заповідника у Києві, то є і негативні приклади: у Києві – Десятинна церква, Золоті ворота тощо.

Поганий технічний стан більшості пам'яток архітектури пов'язаний з відсутністю належного державного фінансування.

Залучення приватних інвестицій до справи охорони пам'яток тощо. Нагальною є необхідність регулювання правових, організаційних, економічних та соціальних відносин у сфері охорони, відновлення та використання історико-архітектурної спадщини. У цьому контексті актуальним залишається питання щодо приватизації пам'яток архітектури. Оскільки заборона на приватизацію стосується пам'яток архітектури

національного значення, пам'ятки місцевого значення приватизуються за чинним законодавством.

Отже, вивчення, охорона, реставрація та використання історико-архітек-турних пам'яток обумовлюють такі напрямки діяльності:

- удосконалення структури органів охорони пам'яток та відповідного законодавства, зокрема, з добродійної діяльності та меценатства;
- збільшення бюджетних асигнувань іноземного капіталу;
- залучення іноземного капіталу;
- застосування таких форм майнових відносин, як довгострокова оренда, передача в безстрокове та безоплатне користування історико-архітектурних споруд;
- залучення туристичних організацій на пільгових умовах до приватизації нерухомої історико-архітектурної спадщини для створення об'єктів туристичної інфраструктури;
- розвиток в Україні різноманітних видів історико-культурного туризму, пов'язаних з проживанням в умовах, близьких до історичних, та за участю від-відувачів у певних видах діяльності;
- популяризація вітчизняної історико-культурної спадщини у засобах масової інформації, мережі Інтернет тощо, адже історико-культурний потенціал – це найцінніше надбання нашого народу, найважливіша складова історичної пам'яті української нації.

Отже, раціональність використання історико-культурних туристичних ресурсів характеризує економне, високоефективне, планомірне використання яке забезпечує відтворення ресурсного потенціалу, створюючи екологічно безпечні умови для нинішніх та майбутніх поколінь. Аналітичні дані засвідчують у більшості регіонів України низький рівень раціональності використання історико-культурних туристичних ресурсів. Заходи щодо підвищення рівня раціоналізації процесів використання туристичних ресурсів можуть стосуватися будь-яких їх типів, які представлені у широкому спектрі та відіграють важливу роль при формуванні туристичних регіонів.

Враховання усієї сукупності критеріїв раціональності дозволить збалансовано використовувати туристичні ресурси, відтворювати туристичний потенціал, а також впроваджувати сталі умови розвитку туристичної галузі. Політика раціонального використання туристичних ресурсів повинна застосовуватись, без виключення для всіх туристичних підприємств різних рангів, які так чи інакше пов'язані з туризмом у контексті стабільності розвитку туристичних ресурсів та створенні сприятливих умов відповідно до зазначеної стратегії їх раціонального використання.

Головні проблеми довгострокової стратегії розвитку туризму в Україні повинні вирішуватися в рамках національної програми розвитку туризму, що дало б можливість розв'язання проблем туристичної галузі. Деякі з них безпосередньо пов'язані з розвитком туристичного продукту, інші стосуються загальних умов розвитку туризму. Цю програму слід реалізувати в наступних сферах:

- розвиток першорядних продуктів;
- відродження курортних зон
- розвиток статистики туризму;
- розвиток підприємництва та організаційних форм;

ВИСНОВКИ

На сучасному етапі розвитку України, першочергова роль належить питанню формування національної самосвідомості та історичної пам'яті українського народу. Сьогодні, як ніколи раніше, важливо забезпечити справжній культ духовності, об'єктивності власної історії, знань, піднесення суспільного престижу та авторитету інтелекту, освіченості.

У час, коли загострились глобальні проблеми людства, а нове, прийдешнє тисячоліття ставить нам питання, не бачені раніше; коли Україна переживає грандіозну трансформацію, - в цей час необхідна інноваційна парадигма й виховання свідомості громадян. Особливо це стосується сучасної молоді, коли у неї формується власна й усвідомлена потреба у знаннях, виявляється й розвивається особистість та патріотизм. Розуміння культури та її практичне застосування кожного дня життя й у кожному вчинку - основоположний підхід до створення гуманної особистості. Вона і тільки вона, відтворювана у мільйонах землян, здатна вирішити сучасні та майбутні проблеми людства.

Під впливом історичних подій, Україна сформувалася як багатонаціональний і полікультурний регіон. Різні національності, віросповідання, політичні погляди ніколи не заважали людям жити в злагоді та взаєморозумінні. Український народ дбайливо зберігає витоки своєї культури, залучаючись до неї, щоб осягнути її глибину й отримати незабутні враження. Місцеві поети й художники втілюють у своїх творах елементи різних національних культур. Вони пишуть різними мовами, кожен має свій неповторний світогляд і стиль. Більшість із них народилися, здобули освіту й сформувалися як творчі особистості саме в Україні.

Україна має вагомі об'єктивні передумови для того, щоб увійти до числа найрозвиненіших в туристичному відношенні країн світу: вигідне географічне положення, значний рекреаційний потенціал, численні пам'ятки історії і культури. Для України туризм сьогодні виявляється важливим

чинником соціально-економічного розвитку як всередині держави, так і у зовнішньо-економічній діяльності.

Стратегічна мета розвитку туризму в Україні полягає в створенні продукту, конкурентноспроможного на світовому ринку, забезпечення на цій основі комплексного розвитку територій за умови збереженні екологічної рівноваги і історико-культурних ресурсів.

Проаналізувавши науково-теоретичні і практичні питання даної теми ми прийшли до висновків:

Проблеми історико-культурного потенціалу України недостатньо розкриті як в науковій літературі, так і в практиці туристичної діяльності;

Туристичні ресурси України класифікуються на історико-культурні і природно-рекреаційні (Бейдик О.О.)

Історико-культурні туристичні ресурси – це пам'ятки культури, створені людиною, які мають суспільно-виховне значення, становлять пізнавальний інтерес і можуть бути використані для задоволення духовних потреб населення;

Природно-рекреаційні туристичні ресурси - це природні та природно-технічні геосистеми, об'єкти, явища природи, які мають комфортні властивості для рекреаційної діяльності та можуть бути використані для її організації впродовж певного часу;

Основні ознаки за якими автори відносять туристичні ресурси до тої чи іншої категорії:

1. Сукупність рекреаційних та антропогенних ресурсів (за Н. В. Фоменко);
2. Комплекс чинників розвитку туристичного регіону (за І. М. Школа);
3. Поєднання природних, антропогенних та суспільно-історичних показників (за О. Бейдиком);
4. Ознака втручання людської діяльності на туристичні ресурси (за В.А. Квартальовим,

М.С.

Мироненко.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ :

1. Аріон О.В., Уліганець С.І. Географія туризму: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. — К.: ВГЛ "Обрії", 2014. — 172с.
2. Герасимчук З.В. Теоретико-методологічні засади раціонального використання та охорони туристичних ресурсів / З.В. Герасимчук, Л.Ю. Матвійчук // Державне управління. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – С.102-109.
3. Бабарицька В.К., Малиновська О.Ю. Менеджмент туризму. Туроперейтинг. Понятійно-термінологічні основи. Сервісне забезпечення турпродукту: навч. посібник. — 2-ге вид., перероб. та доп. — К.: Альтерпрес, 2011. — 286с.
4. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування. – Київ, 2015. - С. 42.
5. Бейдик О.О. Тлумачний словник термінів з рекреаційної географії (географії туризму). К.: Київ. - Київський університет, 2011.- 56 с.
6. Бовсуновская А. Я. География туризма: Учебное пособие. – Донецк: Донец. ин-т турист. бизнеса, 2012. – С. 86.
7. Брич В., Крамарчук С. Управління ризиками у туристичному бізнесі. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Географія. 2010. № 2 (28). С. 105–110.
8. Данильчук В.Ф., Алейникова Г.М., Бовсуновская А.Я., Голубничая С. Н. Методология оценки рекреационных территорий. — Донецк: ДИТБ, 2013. 197с.
9. Державний реєстр національного культурного надбання (пам'ятки архітектури і містобудування). /Пам'ятки України: історія та культура. – 2014. - № 3
10. Довідка про кількість пам'яток археології, історії, монументального мистецтва, архітектури і містобудування України станом на 1 січня 2002 року. /Культура і життя. – 2012.- № 31. – С. 3

11. Енциклопедія архітектурної спадщини України: тематичний словник. - К.: Українська Академія архітектури, 2015.- 366 с, 61
12. Закон України про туризм. — К.: Парламентське видавництво, 2013. — 20с.
13. Завада В.Т. Архітектурна спадщина України як об'єкт туризму. Регіональний аспект // Туристично-краєзнавчі дослідження. Випуск 1. Частина друга. - К.: Інститут туризму. - С.23-28.
14. Кифяк В.Ф. Організація туризму: навч. посібник. — Чернівці: Книги - XXI, 2015. — 344с.
15. Король О.Д., Крачило М.П. Менеджмент туризму: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. — Чернівці: Рута, 2013. — 240с.
16. Кузик С. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. – С. 46
17. Лабскір В.М., Любієв А.Г., Юшко О. В., Курило С.І., Копієвська Л. А. Туристичні об'єкти України. - Х.: НУ "ХПІ", 2012. — 175 с.
18. Любіцева О.О., Панкова Є.В., Стафійчук В.І. Туристичні ресурси України: навч.посібник. — К.: Альтерпрес, 2015. — 369с.
19. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України.- Львів: Інститут регіональних досліджень НАНУ, 2016. - 259 с.
20. Перелік історико-культурних, історико-архітектурних, історикомеморіальних, історико-етнографічних заповідників та музеїв-заповідників України. /Культура і життя. – 2012. - № 31. – С. 2.
21. Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: Станом на 1 трав. 2002 р. - К.: Юрінком Інтер, 2012. — 640 с.
22. Смаль І.В. Основи географії рекреації і туризму. — Ніжин: Видавництво НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2014. — 264с.
23. Теоретические основы рекреационной географии / Под ред. В.С.Преображенского и др. – М.: Наука, 2015. – 224 с.
24. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія. К.: Центр навчальної літератури, 2014. - 312 с.